

**Bijlage L Overzichtstabel uitvoeringsprogramma diffuse bronnen
en vervolgacties geneesmiddelen
Voortgang acties Rijk (stand van zaken per mei 2009)**

Probleemstof	Doelbereik gerelat. aan 2027 tenzij PG-stof.	Maatregel Rijk	Trekker	Stand van zaken
Cadmium	Wsl. geen doelbereik	1 Ondersteunt EU-initiatief voor aanscherping	LNV	Vergt internationale bronpak. Tevens nalevering uit de bodem.
PAK Benzo- fluorantheen, Benzoapyreen, Antraceen, Fluorantheen	Wsl. geen doelbereik	2 Verbod steenkoolteer binnenvaart ('96) internationale maatregelen ('07-...)	V&W	Belegd in LBOW-werkgroep Scheepvaart. Werkgroep heeft gerapporteerd aan LBOW in oktober 2008. Conclusie is dat , gelet op alle maatregelen die reeds internationaal zijn getroffen, waarin België is achtergebleven, er nog slechts aanleiding is om specifiek met België te overleggen over verdere reducties. Dit overleg is gaande. Op grond daarvan zal Nederland in EU-kader voorstellen een verbod via aanpassing van de technische eisen aan binnenvaartschepen te laten doorwerken (richtlijn 2006/87/EC). Dan geldt het verbod EU-breed. Toekomstige ontwikkelingen van emissies blijven gemonitord.
		3 Volgen ratificeren Scheepsafvalstoffenverdrag (SAV) voor o.a. bilgewater en ladingresten	V&W	Van de verdragspartijen diende alleen België nog te ratificeren. Dit is inmiddels gebeurd. Nederland implementeert het verdrag via het Scheepsafvalstoffenbesluit. Conform de huidige planning treedt e.e.a. voor 1 november 2009 in werking. De in NL betrokken handhavingdiensten bereiden zich momenteel in goed onderling overleg hierop voor, onder meer door de verzorging van gerichte opleidingen.

Probleemstof	Doelbereik gerelat. aan 2027 tenzij PG-stof.	Maatregel Rijk	Trekker	Stand van zaken
		4 Onderzoek invloed veranderde brandstofmix op emissies (07); brandstofsamenstelling incl. toeslagstoffen en motor(luchtemissies	VROM	Er loopt een onderzoekprogramma BOLK (Beleidsgericht Onderzoeksprogramma Luchtkwaliteit en Klimaat). Onderdeel hiervan is een deelstudie naar de invloed van biobrandstoffen op luchtkwaliteit. Voor dieselmotoren geldt dat de emissies van fijn stof (inclusief roetdeeltjes) gunstig worden beïnvloed door ontwikkelingen in de motortechniek en door Europese eisen m.b.t. het van fabriekswege installeren van roetfilters. De voorziene veranderingen in de brandstofmix doen daar niet aan af. Voor benzinemotoren zijn vooral de loodvervangende stoffen als MTBE en ETBE, de opvolger van MTBE, belangrijk. De emissies daarvan naar het milieu zijn momenteel vooral een gevolg van (vermoedelijk) lekkages bij benzinepompen en van het lozen van deze stoffen door schepen die hun tanks reinigen tijdens het varen. Deze laatste bron wordt door het ratificeren van het scheepsafvalstoffenverdrag naar verwachting (zo goed als) dichtgeknepen. De problematiek van de lekkages van benzinepompen wordt in overleg met de sector opgepakt.
		5 Run off van wegen in AMVB lozingen buiten inrichtingen: voorbeeldfunctie ('07)	V&W	Wordt opgenomen in RWS-verbetervoorstellen "Hand in eigen boezem"/diffuse bronnen. Omvat RWS-brede monitoring: aan de hand van de monitoringsresultaten worden probleemsituaties in kaart gebracht en aangepakt als sprake is van ontoelaatbare belasting van de omgeving.
		6 Smeermiddelen; voorbeeldfunctie	V&W	De Rijksrederij (Vlootbeheer RWS Noordzee) is eind 2008 een milieu- en duurzaamheidstraject gestart en wil in 2012 de vloot vijf keer zo duurzaam onderhouden en exploiteren ten opzichte van 2008. Voor de Rijksoverheid is een document duurzaam inkopen voor vaartuigen opgesteld waarin het gebruik van milieuvriendelijke smeermiddelen wordt gestimuleerd. Het Kennispunt Milieuvriendelijke Smeermiddelen (KMS) van Rijkswaterstaat stimuleert de toepassing van deze middelen in de grond, weg- en waterbouw. De LBOW-werkgroep Scheepvaart heeft aanbevelingen opgesteld om het gebruik van smeermiddelen verdergaand te stimuleren. Aanbevolen wordt om in 2009 het KMS uit te breiden met het onderdeel vaartuigen. Dit zal samen met document duurzaam inkopen vaartuigen de Rijksrederij verder ondersteunen. Hierdoor is zij in staat om het goede voorbeeld te geven en op te treden als launching costumer.

Probleemstof	Doelbereik gerelat. aan 2027 tenzij PG-stof.	Maatregel Rijk	Trekker	Stand van zaken
		7 Binnenvaart-convenant/innovatie ('06-'09)	V&W	Innovatieprogramma binnenvaart inmiddels van start. Voorstellen kunnen worden ingediend.
		8 Onderzoek ontwikkeling keurmerk binnenvaart ('07-'08); voorbeeldfunctie	V&W/	Onderzoek in overleg met branche en instituten in volle gang; besluitvorming verwacht medio 2009. In discussie is hoe het behalen van het keurmerk aantrekkelijk gemaakt kan worden voor ondernemers. Branche doet onderzoek naar investeringsbereidheid. Duurzaam beheer schepen V&W onder andere door te werken met scheepsmilieuplannen.
		9 Onderzoek binnenvaart in groen beleggen	VROM, V&W	Moet nog worden gestart.
		10 Preventie-actie met alternatieve vorm van voortstuwing recreatievaart*	V&W	Aansluiting wordt gezocht bij een initiatief van HISWA en enkele marktpartijen waarbij de mogelijkheden worden onderzocht om de brandstofceltechnologie te introduceren als alternatieve vorm van voortstuwing in de pleziervaart. Hierbij zal niet alleen aandacht zijn voor technische aspecten en kosten, maar ook voor veiligheid en de logistiek van bevoorrading. Voor de korte termijn gaat het om zuiniger, stillere en schonere motoren, o.m. door toepassing van hybride voortstuwing (elektrisch en fossiel).
PCB's	Nee	11.Schrootbedrijven; onderzoek naar emissies	VROM	Oorzaak eventuele PCB-emissies gelegen in acceptatie door schrootbedrijven van met PCB's verontreinigd schroot (bijmenging met afvalolie); aan de voorkant oplossen door goede handhaving acceptatie; actiehouders VROM-inspectie (VI) en Wm-bevoegd gezag. Voor 2009 gaat de VI, op basis van de resultaten van uitgevoerd ketenonderzoek dit jaar (nog eens) 20-30 inspecties uitvoeren die bestaan uit het bemonsteren van olie-water-slib scheidingsbedrijven (autodemontage/schrootbedrijven). Deze controles worden uitgevoerd in samenwerking met het RIVM. Daarbij kijkt de VI ook naar verleende milieuvergunningen en het daarin opgenomen acceptatiebeleid van afvalstoffen. Er zijn voor dit onderzoek 3 provincies geselecteerd. Het onderzoek (de bemonsteringen) wordt medio 2009 uitgevoerd.
Gewasbeschermingsmiddelen en	onbekend	12 Implementatie beslisboom voor de toelating op aspect	VROM/ LNV	In 2008 methodiek voor landbouwtoepassingen gereed gekomen en in EU-overleg ingebracht. Inventarisatie meningen lidstaten door EC (Europese Commissie) is onderhanden. In 2009 komt aanvullend deel voor verhandingen.

Probleemstof	Doelbereik gerelat. aan 2027 tenzij PG-stof.	Maatregel Rijk	Trekker	Stand van zaken
biociden		winning drinkwater uit oppervlaktewater.		
		13 beslisboom voor de toelating op aspect waterorganismen, die KRW-proof is	VROM, LNV	Project gestart in 2006; conceptvoorstel gereed in 2010; inbreng in EU in 2010/2011; implementatie in toelating na 2010.
		14. Reactie Kabinet op nota Evaluatie duurzame gewasbescherming	VROM, LNV	In juli 2007 is reactie naar de Tweede Kamer gestuurd. De daarin aangekondigde actie m.b.t. het maken van nieuwe normen voor 20 stoffen door RIVM is gereed. Op basis van nieuwe normen wordt besloten of, en zo ja welke maatregelen moeten worden genomen om emissies terug te dringen. Het project Schone Bronnen faciliteert hierbij. Het project Telen met Toekomst (TmT), dat een brug slaat tussen onderzoek (WUR) en praktijk, zal in de loop van 2010 worden geëvalueerd. WUR doet i.o.v LNV onderzoek naar verbeteren en ontwikkelen van innovatieve geïntegreerde gewasbescherming.
		15. Informatieverspreiding praktijkervaringen landbouw	LNV	Er is sprake van doorlopende kennisverspreiding.
		16. Handhaving	LNV, VROM	Het Handhavingsprogramma gewasbeschermingsmiddelen en biociden 2008-2011 is in uitvoering. Voor biociden is het gedifferentieerd handhavingsbeleid gestart.
TBT	Nee	17 Ratificatie IMO-verdrag NL ('07)	V&W	Op 17 september 2007 heeft Panama als 25ste land het verdrag aanvaard en daarmee het wereldhandelstonnage op 38.11% gebracht. Het verdrag is op 17 september 2008 in werking getreden.
		18 Handhaving	V&W	Ook nalevering vanuit (water)bodem. IVW: Certificaten en handhaving TBT-verbod RWS: Na 2012/2013 TBT-eisen - gericht op afwezigheid - bij scheepswerven. Ondertussen monitoren emissies bij scheepswerven. Dit jaar 1 ^e serie metingen in gang gezet.

Probleemstof	Doelbereik gerelat. aan 2027 tenzij PG-stof.	Maatregel Rijk	Trekker	Stand van zaken
Atrazine	Nee	19. NL zet in op EU-verbod	LNV	Er is een nationaal verbod. Buitenlandse bronnen grotendeels het probleem.
Glyfosaat en andere middelen op verhardingen	onbekend	20. Onderzoek naar certificering ('07) bij gebruik op verhardingen * Voorbeeldfunctie, opdrachtgeverschap	VROM, V&W	In opdracht van VROM is vooral in 2007 door SMK (Stichting Milieukeur) gewerkt aan een certificeringsmogelijkheid. Dit is in juni 2008 gereed gekomen. Certificering uitvoerders (vnl. hoveniers) vergt een aantal maanden overgangstijd. Certificering is vanaf 1 januari 2010 verplicht. Onderdeel van afspraken met RGD. RWS werkt conform de milieubarometer niveau 'goud' in terreinbeheer en niveau 'zilver' in wegbeheer.* Bij beiden geldt dat mag worden afgeweken van de milieubarometer om gevaarlijke situaties te voorkomen (bijv. toepassen algenwerende middelen op steigers).
Isoproturon	Doelbereik 2015 lijkt mogelijk	21. Project schone bronnen onderzoekt mogelijkheden reductie * Beslisboom water en drinkwateraspecten in toelatingsaspecten, incl. drainageaspecten ('07)	LNV	NL werkt op EU-niveau aan een nieuw coherent beoordelingssysteem.
Diuron	Onbekend	22. Innovatieonderzoek voor speciale teelten 23. Biocidenbeleid, ook naar EU (2015)	LNV VROM	In NL geen toelating. Communicatieplan is uitgevoerd en geactualiseerd, er komt/is veel extra communicatie over het gedifferentieerde handhavingsbeleid. Tevens is één aanspreekpunt ingesteld, de helpdesk biociden bij het CTGB. Deze moet het bedrijfsleven en de gebruikers beter informeren.
Stikstof	Nee	24. 3 ^e Actieprogramma N-rl ('06-'09)	LNV	Inmiddels is op 24 maart 2009 het vierde actieprogramma nitraat aan de Tweede Kamer aangeboden. Dit bestrijkt de periode 2009-2013. Zie paragraaf in brief over dit onderwerp.
		25. Aanpassing AMVB-Glastuinbouw ('09)	LNV, VROM	V&W, VROM en LNV zijn gestart met de ontwikkeling van een aanpak voor deze sector die is gericht op de geïntegreerde implementatie van zowel de Nitraatrichtlijn als de Kaderrichtlijn Water. Over de contouren daarvan valt nog niets te zeggen.
		26 Innovatieve pilots ('07-'15) o.a. in gebieden met grote uitspoeling en waar 50	V&W, LNV, VROM	Innovatieve pilots om tot kosteneffectieve maatregelen te komen om de doelen van de Kaderrichtlijn Water voor nutriënten te behalen. Deze pilots vallen binnen de scope van het Innovatieprogramma KRW. VenW is met de uitvoering van dit programma gestart. Het geld dat hiervoor beschikbaar is wordt in de periode 2008-

Probleemstof	Doelbereik gerelat. aan 2027 tenzij PG-stof.	Maatregel Rijk	Trekker	Stand van zaken
		mg/l nitraat ontoereikend is om de ecol. doelen te halen etc.*		2011 weggezet via twee tenders. De ingediende innovatieve pilots concurreren daarbij met de andere ingediende innovatieprojecten. Projecten met de beste kosten-batensaldo's en de meeste innovatiekracht worden gehonoreerd (zie voor verdere toelichting begeleidende brief).
		27. Aanpassen maatlat duurzame veehouderij	VROM, LNV	De maatlat duurzame veehouderij is per 1 april 2009 uitgebreid met de thema's diergezondheid en energie, naast de bestaande thema's ammoniak en dierenwelzijn.
		28. Innovatieonderzoek afvalwater stallen ('08)	LNV, VROM	Valt binnen de scope van het Innovatieprogramma KRW.
Fosfaat	Nee	29. Evenwichtsbemesting in 2015 ❖ 3 ^e Actieprogramma N-rl ('04-'09) ❖ 4 ^e Actieprogramma N-rl (2010-2013) ❖ Aanpassing AMVB Glastuinbouw ('09)	LNV LNV LNV, VROM	Bijbehorend acceptabel onvermijdbaar fosfaatverlies is nog niet bepaald (range 0 - 5 kg P2O5/ha). Mesteval. '07 geeft aan wat max. is voor P-evenwicht Bodem levert na. Zie voor het overige opmerkingen bij actie 24 en 26. 4 ^e Actieprogramma N-rl is in maart aan de Tweede Kamer gestuurd. Zie voorts par. 3 in de brief.
		❖ Innovatieve pilots ('07-'15) t.b.v. fosfaatlekkende gronden* 30. Onderzoek fosfaat in vaatwasmidd./EU-detergentia	V&W, LNV, VROM, V&W	Zie stikstof. In de EU is al enige jaren een discussie gaande over de noodzaak om fosfaat in (vaat)wasmiddelen te verbieden. Er is vooralsnog geen zicht op dat op korte termijn, nog in 2009, voorstellen in deze richting door de Commissie zullen worden gedaan. Voor Nederland is fosfaat in wasmiddelen geen probleem omdat sinds 1991 die op vrijwillige basis zijn uitgefaseerd. Dit geldt niet voor vaatwasmiddelen omdat die destijds vanwege het mindere milieubelang buiten de afspraken zijn gelaten.
Zink	Nee Doelbereik mede afhankelijk van	31. AMvB's WM/WVO - Inrichtingen ('07) - Huishoudens ('07)	VROM	AMvB's per 1-1-2008 in werking. Besluitvorming over zware metalen in de bouw is vertraagd door discussie met sector over wetenschappelijke onderbouwing van bestaan van een probleem met emissies van zink (en koper en lood) naar bodem, grondwater en oppervlaktewater. Vertraagt tevens doorwerking naar duurzaam inkopen. RIVM-rapport hierover is in

Probleemstof	Doelbereik gerelat. aan 2027 tenzij PG-stof.	Maatregel Rijk	Trekker	Stand van zaken
	definitieve normstelling en nalevering (water-) bodem	- Buiten-inrichtingen ('07) Duurzaam inkopen		maart 2009 gepubliceerd, Uiterlijk 2009 besluitvorming emissie-eisen in regelgeving en over doorwerking naar duurzaam inkopen (zie verder paragraaf zware metalen in begeleidende brief)
		32. Ontw. handreiking incl. emissiecijfers, biobeschikbaarheid ('07-'09)	VROM	Handreiking sinds mei 2008 beschikbaar. Omgaan met biobeschikbaarheid in oppervlaktewater vastgelegd in protocollen t.b.v. implementatie KRW in waterplannen van bevoegd gezag.
		33 Voorbeeldfunctie, opdrachtgeverschap	VROM, V&W	Wordt ingevuld door vaststelling criteria duurzaam inkopen. Zie ook actie 31.
		34. NL zal een EU-initiatief voor aanscherping normen in veevoer steunen	LNV	Op EU-niveau is momenteel niet sprake van initiatieven m.b.t. aanscherping normen.
		35. Onderzoek met sector naar reductiemogelijkheden veevoer	LNV, VROM	Onderzoek is gaande.
		36. Wegmeubilair en anodes, voorbeeldfunctie	V&W	Wat betreft wegmeubilair wordt aangesloten bij besluitvorming over criteria zware metalen duurzaam inkopen. M.b.t. anodes wordt duidelijkheid verschaft over de lijn die RWS volgt voor toepassing van anodes (welke materialen in welke situaties), d.w.z. zo milieuvriendelijk mogelijk tegen maatschappelijk aanvaardbare kosten en risico's. Op basis van adviezen zijn zinkanodes op kunstwerken in een aantal gevallen vervangen door aluminium anodes. Er is nog geen generieke beleidslijn binnen RWS ontwikkeld.
		37 Run off voorbeeldfunctie	V&W	Wordt opgenomen in RWS-verbetervoorstellen "Hand in eigen boezem"/diffuse bronnen; zie verder punt 5.

Probleemstof	Doelbereik gerel. aan 2027 tenzij PG-stof.	Maatregel Rijk	Trekker	Stand van zaken
		38 Innovatieonderzoek autobanden	VROM	Na overleg met deskundigen is de verwachting dat vanuit de markt geen belangstelling bestaat om verder onderzoek naar het toepassen van nano-zink bij de productie van autobanden te doen. Op basis hiervan zou moeten worden besloten of er sprake is van een commercieel bruikbare alternatieve productiemethode. De interesse is mede afhankelijk van de vraag of toepassing van nano-zink financieel aantrekkelijk is. Dit is nu niet het geval maar kan veranderen door de prijsontwikkeling van de grondstof op de markt. Omdat zink geen prioritaire stof is biedt de route via maatregelen op EU-niveau niet of nauwelijks een perspectief.
Koper	Nee Doelbereik mede afh. van def. normstelling en nalevering (water)bodem	39 Onderzoek met sector naar reductiemogelijkheden koperbaden gericht voorkomen hoofproblemen en alternatieve middelen LTO meerjarenprogramma	LNV/VROM	Opmerkingen bij en actie 31, 32 en 33 van toepassing. Toelatingsbeleid diergeneesmiddelen relevant voor altern. Kopersulfaat. Bewustwording van boeren en het tegengaan van het gebruik van koper in voetbaden is een onderdeel van SPADE. Spade heeft een website (www.spade.nl) waarin ondermeer uitgewerkt wordt welke mogelijke maatregelen boeren kunnen nemen om de koperbaden te verminderen. In 2009 wordt/is ook een folder over dit onderwerp uitgebracht. Vanuit SPADE wordt dit onderwerp bij boeren onder de aandacht gebracht.
		40 innovatieonderzoek remvoeringen*	VROM/V&W	Omdat er alternatieven zijn voor de vervangingsmarkt, zonder koper, waarbij gebruik wordt gemaakt van keramische materialen, wordt nagegaan hoe het met de introductie hiervan op de markt is gesteld en wat de toepassing op grote schaal zou kunnen belemmeren. Voor eind 2009 wordt getracht hierover duidelijkheid te hebben. Koper is geen prioritaire stof op EU-niveau en het reduceren van de emissies van koper in remvoeringen via maatregelen op EU-niveau is net zoals bij zink in banden geen kansrijke route.
		41 Innovatieonderzoek bovenleiding railverkeer	V&W, VROM	Uit inmiddels door Prorail verricht onderzoek komt naar voren dat geen sprake zou zijn van onaanvaardbare milieubelasting; bovendien zijn er geen echte alternatieven voorhanden. De verwachting is dat emissies (verder) afnemen met de ontwikkeling van het nieuwe bovenleidingsstelsel (B4).
		42 Internationale inzet voor koperhoudende	V&W/VROM	In het verleden door het College voor de Toelating van Gewasbeschermingsmiddelen (CTGB) bepaald dat koperhoudende aangroeiwerende verf voor de sector

Probleemstof	Doelbereik gerelat. aan 2027 tenzij PG-stof.	Maatregel Rijk	Trekker	Stand van zaken
		antifouling 43 Innovatieonderzoek alt. voor koperhoudende antifouling	V&W	<p>recreatievaart niet toegelaten kan worden omdat een te grote hoeveelheid koper in het water terecht komt. Dit besluit is aangevochten bij de Nederlandse rechter. Deze oordeelde dat de verf gebruikt mag worden totdat het CTGB met een herbeoordeling komt. De notificatieprocedure voor de normen voor koperhoudende aangroeiwerende verf loopt nog i.v.m. discussie over de juiste correctie voor biobeschikbaarheid.</p> <p>In 2007 heeft TNO Industrie en Techniek in opdracht van VROM, V&W en SenterNovem een inventarisatie afgerond naar technologieën of producten die de aangroei op de scheepswand van pleziervaartuigen kunnen weren. In totaal zijn 17 coatings en 21 niet-coatings onderscheiden. Verdere ontwikkeling van milieuvriendelijke alternatieven gaat gepaard met te hoge kosten voor alleen de pleziervaart als doelgroep. Het gevolg is dat wordt meegelift met de antifoulingssystemen voor de zeevaartsector. Technologieën/producten die niet in aanmerking komen voor de zeevaart, maar wel in principe voor de pleziervaart in zoet oppervlaktewater worden niet verder opgepakt.</p> <p>In 2007 en 2008 zijn in 3 jachthavens op initiatief van de Hiswa praktijkproeven met ultrasone apparatuur uitgevoerd ter voorkoming van aangroei op pleziervaartuigen. Het resultaat was wisselend.</p> <p>Door het verbod om TBT als coating toe te passen zijn alternatieven als siliconen coatings of harde coatings ontwikkeld. Deze kennen enige mate van algenaangroei.. Verffabrikanten en onderwaterborstelbedrijven hebben RWS gevraagd om onderwaterborstelen van scheepshuiden in oppervlaktewater toe te staan. Er wordt op dit moment gewerkt aan een protocol en randvoorwaarden om dit borstelen mogelijk te maken.</p> <p>De Rijksrederij past in 2009 op minimaal twee schepen de genoemde harde coating toe.</p>
		44 Verspreiden/update duurzame jachthaven	VROM/V &W	<p>Het concept van een duurzame jachthaven wint door de jaren steeds meer terrein in NL. Zo is in 2008 aan 49 jachthavens een Blauwe Vlag toegekend. De Blauwe Vlag is een internationaal kwaliteitskeurmerk voor o.a. een veilige en schone jachthaven. Ook andere jachthavens die niet wensen deel te nemen aan deze campagne hebben doorgaans een vergelijkbare bedrijfsvoering. Een aantal jachthavens in NL hebben de duurzaamheidsgedachte omarmd en propageren de <i>duurzame</i> jachthaven te zijn. Deze fungeren als voorbeeld voor andere jachthavenbeheerders voor het verkrijgen van ideeën en bouwstenen voor</p>

Probleemstof	Doelbereik gerelat. aan 2027 tenzij PG-stof.	Maatregel Rijk	Trekker	Stand van zaken
				duurzaamheid binnen hun eigen jachthaven.
Lood	Ja	Voorbeeldfunctie, opdrachtgeverschap	VROM, V&W	Zie opmerkingen bij zink en koper (actie 31 e.a.)
		45 Uitfasering vislood 2012 of verbod	V&W	In de 2 ^e helft van de jaren '90 is in de werkgroep 'Visloodoverleg' een aantal alternatieven voor het lood in de sportvisserij verkend en ontwikkeld. Niet voor alle toepassingen bleken bruikbare alternatieven voorhanden en op korte termijn te ontwikkelen. Sindsdien werkt Sportvisserij Nederland aan bewustwording om het gebruik van lood terug te dringen. Onlangs is opnieuw een verkenning uitgevoerd naar het gebruik van vislood in NL, de beschikbare alternatieven en (beleidsmatige) initiatieven in het buitenland. Bij beschikbaarheid van (kosten)effectieve alternatieven zal de overheid (VROM, V&W) samen met de sportvisserijsector (Sportvisserij Nederland en DIBEVO) een communicatietraject starten om loodvrije alternatieven voor vislood op de Nederlandse markt te introduceren en een gedragsverandering bij de sportvisser te bewerkstelligen met als doel het loodgebruik in de sportvisserij verder te verminderen. Voor de toekomst wordt een gebruiksverbod overwogen voor bepaalde visloodtypen, waarvoor (kosten)effectieve loodalternatieven voorhanden zijn.
MBTE en ETBE	kwantitatief doel nvt.	46 Bepalen herstelrichtwaarde, art. 13 Wbb 47 Brononderzoek	VROM	Naar verwachting publicatie Circulaire met herstelrichtwaarden in zomer 2009, monitoringsverplichting via Activiteitenbesluit in werking sinds 1-1-2009 Onderzoek werking preventieve voorzieningen in overleg met de sector uit te voeren..
Chloride	Onbekend	48 Voor zover relevant; aandacht bij vergunningverlening	V&W	GEEN DIFFUSE BRON. Vervalt als actie.
Diergeneesmiddelen	Geen normering	49 Diermedicijn-onderzoek en maatregelprogramma	LNV, VROM	Zie paragraaf 4 in brief en bijlage 2 (svz acties geneesmiddelen).

Probleemstof	Doelbereik gerelat. aan 2027 tenzij PG-stof.	Maatregel Rijk	Trekker	Stand van zaken
Geneesmiddelen	Geen normering	50 Humaan medicijngebruik-onderzoek (en pilots) en maatregelprogramma	VWS,VR OM,V&W	Zie paragraaf 4 in brief en bijlage (svz acties geneesmiddelen).

Deel B: Stand van zaken vervolgacties geneesmiddelen

Maatregel voor emissiereductie	Omschrijving	Actiepunt -bezitter	Stand van zaken per actie
[a] Stimuleren doelmatig gebruik humane geneesmiddelen	i Uitvoeren project 'Doelmatig geneesmiddelengebruik' door het Nederlands Instituut voor Verantwoord Geneesmiddelen-gebruik (DGV).	VWS	Project is afgerond in 2007. Het ontwikkelen van een nieuw doelmatig geneesmiddelenbeleid was daarbij het doel. Het milieu lift daarop mee door twee maatregelen die genomen zijn naar aanleiding van dit project. 1. Benchmark voorschrijven huisartsen. De benchmark is gebaseerd op de standaarden van het Nederlandse huisartsen genootschap (NHG). De indicator overbehandeling die in de benchmark wordt gemeten kan een rol spelen voor het milieu. Minder overbehandeling betekent minder geneesmiddelen in het milieu. 2. Met betrekking tot de patiënt veiligheid wordt er hard gewerkt aan het realiseren van het Electronisch Patiënten Dossier (EPD). Een onderdeel daarvan, Elektronisch Medicatie Dossier (EMD), wordt gezien als een goed middel om straks onnodig voorschrijven van geneesmiddelen tegen te gaan. Ook hierdoor zouden er dus weer minder geneesmiddelen in het milieu komen.
	ii Vragen advies aan Stichting Werkgroep AntibioticaBeleid (SWAB) over emissiereducerende maatregelen van antibiotica naar milieu en voorlichting daarover.	VWS	De SWAB geeft geen direct advies over emissiereducerende maatregelen van antibiotica naar milieu en voorschriften daarover. De SWAB heeft zorg voor milieu niet als doelstelling. Zij staan voor het tegen gaan van resistentie van micro-organismen tegen antimicrobiële middelen door een doelmatig antibiotica-gebruik te beheersen en zo mogelijk terug te dringen. Dat het milieu wordt gediend door het zo mogelijk terug dringen van antibiotica gebruik is voor de SWAB geen doel op zich maar draagt daar wel toe bij.
	iii Het milieu als extra criterium laten meeliften bij voorlichtingsprogramma's ter vermindering van het geneesmiddelengebruik.	VWS VROM	Hiervan wordt bij nadere beschouwing afgezien. De kans bestaat dat door het uitbreiden met het criterium milieu, de communicatieboodschap als te complex wordt ervaren, waardoor juist het effect van het voorlichtingsprogramma afneemt.
[b] Stimuleren afweging milieu bij voorschrijven	Evaluëren van Zweeds milieuclassificatiesysteem voor toepassing in NL.	VROM VWS	Het Zweedse systeem voor het verstrekken van milieu-informatie over geneesmiddelen (www.fass.se) wordt momenteel geëvalueerd door de Universiteit van Stockholm. Het voornemen is om eerst de uitkomsten van deze evaluatie af te wachten en op basis hiervan opnieuw te kijken of het systeem zinvol is voor Nederland.
[c] Emissiereductie uit	Uitvoeren van haalbaarheidstudie en pilots naar emissiereducerende	V&W VWS VROM	In 2007 en 2008 is een aantal gezamenlijke initiatieven tussen de zorgsector en de waterbeheerders tot stand gekomen.. Hierdoor is een beter beeld verkregen van de hoeveelheid geneesmiddelen die met het afvalwater vanuit ziekenhuizen

zorginstellingen	maatregelen in ziekenhuizen en zorginstellingen.		wordt geloosd in relatie tot het gebruik in huishoudens en het aandeel daarvan dat via een rioolwaterzuivering in het oppervlaktewater geraakt. Ook worden initiatieven ondernomen om het ziekenhuisafvalwater vergaand te zuiveren. Hierbij is gekozen voor het toepassen van innovatieve (zuiverings)systemen in ziekenhuizen, waarbij sprake kan zijn van win-win situaties voor zowel het ziekenhuis (besparing op energie, drinkwater, personeelskosten) als een betere kwaliteit van het te lozen afvalwater. Ook kan aansluiting worden gezocht bij de ontwikkeling van nieuwe sanitatie-concepten door het plaatsen van urinescheidingstoiletten en een verdere duurzame verwerking van de afgescheiden producten. Deze initiatieven worden financieel ondersteund vanuit het Innovatieprogramma KRW.
[d] Kortdurende kuurspecifieke inzameling van urine.	Uitvoeren van haalbaarheidstudie en pilots naar inzameling van urine van patiënten die een kortdurende kuurspecifieke behandeling ondergaan.	VROM VWS V&W	Deze actie moet nog worden opgestart.
[e] Extra zuiveringsstap rwzi's	Uitvoeren van pilots naar vergaande zuivering van geneesmiddelen in rioolwaterzuiveringen door mee te liften met maatregelenpakket van Kaderrichtlijn Water.	V&W	Op basis van de voorgenomen maatregelen op rioolwaterzuiveringen tot 2015 die waterbeheerders nemen om invulling te geven aan de Kaderrichtlijn Water wordt verwacht dat deze maatregelen zeer beperkt zullen bijdragen aan de vermindering van de belasting van het watermilieu met geneesmiddelen. Om geneesmiddelen uit stedelijk rioolwater vergaand te zuiveren zijn dure aanvullende zuiveringstechnieken nodig. Omdat het overgrote deel van de humane geneesmiddelen, dat vanuit huishoudens en de zorgsector via het rioolwater wordt afgevoerd en via de rioolwaterzuiveringen op de Nederlandse wateren worden geloosd, zijn de rioolwaterzuiveringen één van de kansrijke aangrijpingsmogelijkheden om een verdere emissiereductie te kunnen bewerkstelligen. Om deze reden wordt zowel in Nederland als in het buitenland onderzoek verricht naar de mate van verwijdering voor geneesmiddelen door deze technieken en de hiermee gepaard gaande kosten.
[f] 'Green Pharmacy'	Inventarisatie van kansrijke verbeterpunten op milieu binnen 'Green Pharmacy' samen met farmaceutische industrie.	VWS LNV	Samen met de farmaceutische industrie wordt momenteel onderzocht welke aangrijpingspunten er zijn bij het design van middelen om emissiereductie van residuen van diergeneesmiddelen naar het milieu te bewerkstelligen. Hierbij wordt gebruikt gemaakt van ervaringen van binnen- en buiten de EU. Eenduidige conclusies zijn nu nog niet te trekken.
[g] Milieubewuste afgifte van niet-gebruikte medicijnen	i Uitvoeren van voorlichtingscampagne om de mogelijkheden voor milieubewuste afgifte van	LNV VWS	De Diergeneesmiddelenregeling voorziet momenteel in de verplichting om op het etiket te zetten wat met overtollige diergeneesmiddelen moet worden gedaan. Op de bijsluiter staat dan ook: 'Ongebruikte diergeneesmiddelen of restanten hiervan dienen in overeenstemming met de nationale vereisten te worden verwijderd'. Voor

	<p>niet-gebruikte humane en diergeneesmiddelen onder de aandacht van de verschillende sectoren te brengen.</p> <p>ii Uitvoeren van haalbaarheidstudie naar (wettelijke) mogelijkheden om zogenaamd 'uitponden' van diergeneesmiddelen mogelijk te maken en kleine hoeveelheden restmedicijnen milieubewust te laten afvoeren via chemobox of dierenarts.</p>	LNV VROM	<p>bepaalde vaccins zijn daarnaast instructies opgenomen voor het zorgvuldig onschadelijk maken van de restanten.</p> <p>De Koninklijke Nederlandse Maatschappij ter bevordering der Pharmacie (KNMP) heeft een kwaliteitsnorm voor de apotheek opgesteld de NAN-norm. Daarin staat onder punt 7.2.4 dat; 'De apotheek zorgt voor een verantwoorde afvoer en vernietiging van geneesmiddelen die door de patiënt zijn teruggebracht of die over hun houdbaarheidsdatum zijn'. Sinds een paar jaar nemen de groothandels geen geneesmiddelenafval meer aan en het beleid per gemeente is ook verschillend als het gaat om het aannemen van geneesmiddelenafval.</p> <p>Op dit moment zijn er te veel belemmeringen om het uitponden mogelijk te maken. Uitponden (het veranderen van de inhoud van de verpakking) is alleen voorbehouden aan de dierenarts en apotheker middels magistrale bereiding. Art. 18 van de Diergeneesmiddelenwet verbiedt diergeneesmiddelen te be- of verwerken, te verpakken of etiketteren tenzij dit bij de registratie uitdrukkelijk is toegestaan. De AID treedt op tegen overtreders hiervan en is geen voorstander van het voorstel om uitponden toe te staan. Het uitponden wordt door de AID gezien als het bewerken van diergeneesmiddelen en dat is niet toegestaan, tenzij dat in de registratiebeschikking is opgenomen. Daarnaast scheidt uitponden problemen met het etiket.</p>
[h] Milieubeoordeling (dier)geneesmiddel	Het nastreven van harmonisatie bij de milieubeoordeling in de lidstaten door het bepleiten van harde afwijscriteria bij de Europese Commissie. NL deed dit al in 2006 en zal dit nogmaals in 2007 doen.	VROM LNV VWS	<p>Harmonisatie van de milieubeoordeling in de lidstaten wordt nagestreefd door de ontwikkeling van beoordelingsinstrumenten en de inclusie van milieucriteria in de Europese regelgeving te ondersteunen. Anderzijds door ook afstemming met de Europese milieuregelgeving te betrachten en eventuele conflicterende verschillen van inzicht over de implementatie van de EU-regelgeving onder de aandacht van de Europese Commissie te brengen.</p> <p>Opgemerkt dient te worden dat de implementatie van de verplichte milieubeoordelingen van diergeneesmiddelen inmiddels geleid heeft tot (incidentele) afwijzing, aanpassing, of terugtrekking van bestaande registraties of registratieaanvragen</p>
[i] Openbaarheid gegevens milieubeoordeling	Naar analogie bij bestrijdingsmiddelen het verbeteren van de toegankelijkheid van de (niet-vertrouwelijke) milieugegevens die bij de toelatingsprocedure van geneesmiddelen beschikbaar komen	VROM LNV VWS	In de openbare beoordelingsrapporten van centraal geregistreerde producten (EPAR) wordt reeds milieu-informatie gegeven in de vorm van een Environmental Risk Assessment (ERA). De eindpunten van de Europese milieubeoordelingen zijn openbaar en zijn beschikbaar op de website van de European Medicines Agency EMEA (http://www.emea.europa.eu/).
[j] Communicatie	Nagaan van informatiebehoefte	VROM	Deze actie moet deels nog worden opgestart. LNV communiceert met

	en opzetten communicatie-activiteiten	V&W, LNV, VWS	'stakeholders' over de noodzaak om restrictief en selectief met antibiotica om te gaan ter bestrijding van antibioticaresistentie.
[k] Stimuleren restrictief gebruik diergeneesmiddel en	<p>i Uitvoeren van voorlichtingscampagne om ondoelmatig antibioticagebruik in de veehouderij te voorkomen.</p> <p>ii Uitvoeren van haalbaarheidsstudie en pilots naar kosteneffectieve maatregelen ter verdere optimalisering van dosering/wijze van toediening</p>	<p>LNV</p> <p>LNV</p>	<p>Er is en wordt veel inspanning verricht om bewustwording bij de voorschrijvers en gebruikers van antibiotica te vergroten t.a.v. de risico's van ondoelmatig antibioticagebruik Een hiertoe opgerichte Task Force van diverse schakels in de productieketen van verschillende dierlijke sectoren heeft eind 2008 een convenant gesloten waarin stappen worden gezet om te komen tot reductie van de antibioticaresistentie In de dierhouderij Daarnaast wordt onderzocht wat de mogelijkheden zijn van de centrale registratie van antibioticagebruik bij landbouwhuisdieren.</p> <p>Van de aangegeven haalbaarheidsstudie wordt bij nader inzien afgezien omdat hiervan weinig of geen effect wordt verwacht. Als de fabrikant ontdekt dat de dosering van zijn product gewijzigd dient te worden is hij verplicht dit via zijn registratiebeschikking te laten aanpassen.</p>
[l] Duurzame ontwikkeling in veehouderij.	Stimuleren van preventie van ziekten en duurzame ontwikkeling van ziektevrije productieketens	LNV	Van diervriendelijke stalsystemen voor met name melkvee wordt verwacht dat deze o.a. huidbeschadigingen en daardoor het gebruik van diergeneesmiddelen beperken. Verscheidene initiatieven lopen, zoals een werkgroep die zich inzet voor melkveehouderij zonder gebruik van antibiotica en project "weerbaar vee".
[m] Duurzame ontwikkeling in consumptievis en siervisteelt.	i Het optimaal benutten van de wettelijke kaders om noodzakelijke middelen bij het kweken van consumptie- en siervis op de markt te brengen.	LNV	LNV onderzoekt of maatregelen om het gebruik van geregistreerde geneesmiddelen voor kweek- en siervis te bevorderen mogelijk zijn. Vanuit de kweekvissector is een wensenlijstje opgesteld. Het plan is op korte termijn te komen tot een actieplan voor visgezondheid (kweekvis), naast de reeds bestaande EU-verplichtingen ter bestrijding van visziekten. Hiertoe is in de zomer van 2008 een workshop georganiseerd. Uitkomst daarvan was dat de huidige 'Europese Cascade' voor zgn. 'Minor Species' voldoende mogelijkheden biedt om in de behoeften aan diergeneesmiddelen te voorzien. Dit neemt niet weg dat voor de visteeltsector met name één Europese markt voor

	ii Het ontwikkelen van een gedragscode voor duurzaam kweken/verhandelen van siervis.	LNV	diergeneesmiddelen de beschikbaarheid van diergeneesmiddelen zou vergemakkelijken. Een gedragscode voor de duurzame kweek/handel in siervis, op te stellen door het bedrijfsleven, is nog in ontwikkeling.
[n] Emissiereductie van de joodhoudende röntgencontrastmid-delen (jopamidol en amidotrizoïnezuur) en anti-epilepticum (carbamazepine)	Convenant tussen overheid, farmaceutische industrie, zorgsector en drinkwaterbedrijven dat gericht is op het stimuleren van een betere milieuverdienste van geneesmiddelen die de bereiding van schoon drinkwater verstoren.	VROM VWS V&W	Voor acties [n] en [o] is er een haalbaarheid en draagvlak onderzoek uitgevoerd bij de gehele keten van geneesmiddelen naar bereidheid tot verdere samenwerking. Uit dit onderzoek blijkt dat er bereidheid is tot verdere samenwerking op het thema van kennisdeling. Er blijkt weinig draagvlak voor vergaande afspraken rond emissiereductie van bepaalde geneesmiddelen. In de projectgroep wordt verkend hoe die samenwerking met betrekking tot de kennisdeling gestalte kan worden gegeven.
[o] Emissiereductie van actieve stof (17a-ethinyloestradiol) in anti-conceptiepil	Convenant tussen overheid, farmaceutische industrie en waterschappen dat gericht is op het stimuleren van een verdere emissiereductie naar het watermilieu van de synthetische hormonen bij anticonceptie.		